

NOGAY EDEBİYATININ TARİHİ SEYRİ

*Nesrin Güllüdağ - Mustafa Şenel**

XIII. yüzyılın ikinci yarısında oluşturdukları etnik yapılarını XVI. yüzyılın ortalarına dek sürdüren Nogay Türkleri istilâlar sonucunda dağılmışlar, bir kısmı ise aralarına girdikleri Türk toplulukları içinde erimişlerdir. Geri kalanların bir kısmı Rus toplumu içinde, Rusların kültürel baskıları altında kendi kültürlerini devam ettiremeyip ya asimile olmuşlar yahut yaşadıkları topraklardan göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu bakımdan tarihî seyir içerisinde farklı coğrafyalarda yaşama mücadelelerini sürdüren Nogayların dil ve edebiyatlarında da tabii olarak beraber yaşadıkları kültürlerin etkisi olmuştur. Nogayların çoğunluğu, Kuma ve Terek ırmakları arasında Nogay bozkırlarında, Çeçen, İnguş ve Karaçay özerk cumhuriyetlerinde,¹ İdil nehri, Aral Gölü ve Sir Derya ırmağına kadar olan geniş sahada,² Stravropol vilayetinde, Dağıstan muhtar cumhuriyetinde, toplu olarak Astrahan bölgesinde, Krasnador ilçesinde,³ Hazar bozkırlarında, Kırım ve kuzeyinde, Batı Türkistan'da, Litvanya'da, Bulgaristan'da, Dobruca'da, Romanya (Köstence) ve Türkiye'de yaşamaktadırlar. Nogayların 1999 nüfus sayımlarına göre sayıları 96.000'dir.⁴

* Nesrin Güllüdağ ve Mustafa Şenel, her ikisi de Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Araştırma Görevlisi.

¹ Akiner, Shirin, *Islamic Peoples of the Soviet Union*, London, 1985, s.160.

² *Başlangıçtan Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri*, İstanbul, 1986, C. III, s.172.

³ Çağatay, Saadet, "Nogaylar ve Dilleri", *Türk Lehçeleri ve Örnekleri*, Ankara, 1992, s.103; Gömeç, Saadettin, *Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Tarihi*, Ankara, 1999, s.332; Caferoğlu, Ahmet, *Türk Kavimleri*, İstanbul, 1988, s.44; Kusko, Mahmud, "Kafkas Milletleri", *Kafkasya*, C.I, S.1 (Ocak-Şubat 1963), s.13; Özergin, Kemal, "Çağdaş Türk Dünyasında Nogaylar", *Mili Eğitim Kültür*, C.VII, Ocak 1985, s.74; Kurat, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917' ye Kadar*, Ankara, 1993, s.281.

⁴ Yiğit, Ali, *Türk Ülkeleri ve Türklerin Yaşadıkları Bölgelerin Coğrafyası*, Elazığ 2000, s.11; C0102 n12, 1990 *Po Dannım Gockomstata CCCP*; Ercilasun, Ahmet Bican, *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*, Ankara, 1993, s.48.

NOGAY EDEBİYATI⁵

Nogay edebiyatında destan, şarkı, türkü gibi çeşitli türler olmasına rağmen destanlar önemli yer tutar. Nogay halkının şifahî edebiyatı, Nogayların yazılmayan tarihi demektir. Eski, tarihî halk türkülerinde biz, bu halkın politikasını, ekonomisini, günlük hayatını görebiliriz. Nogay Türklerinin halk edebiyatı mahsulleri, diğer Türk boylarındaki gibidir. Nogay halk edebiyatı ürünleri kahramanlık türküleri, lirik aşk türküleri, iş, gelenek üzerine söylenen türküler, destanlar, ninniler, tekerlemeler, bil-meceler, alkış ve kargışlar, masallar gibi türlere ayrılmaktadır. Nogay folkloru, Nogay edebiyatının esaslı olup onu besleyen, yetiştiren bir kaynaktır. Nogay edebiyatının tarihî seyir içindeki belli başlı temsilcileri ve modern edebiyata geçiş sürecindeki meselelerine genel hatlarıyla baktığımızda şifahî edebiyatın yazılı edebiyatı ne ölçüde yönlendirdiği de açıkça ortaya çıkar.

XV. yüzyılda Asan Kaygılı, Şal Kiyiz gibi isimlere rastlıyoruz. Şal Kiyiz'in *Men Köremen, Aspandı Bulut Kuraydı, Alay Yanım* adlı destanlarında sosyal adaletsizlik teması işlenmiştir. Dosmanbet ile Ciem-bet XVI. yüzyıl sanatkarlarından. XVII. yüzyılda ise Koztuvgan'ın *Kara Ağastan Kalın Nogayım* adlı destanı önemlidir. XVIII. yüzyılda Nogayların bir kısmı Türkiye'ye göçtüğü, bazıları da dağıldığı için bu asır Nogay edebiyatı için pek verimli bir dönem değildir. XIX. yüzyılda Fahrüddin Şeyde, Sıddıkbay, Horzay Tuyaklı adlı şairlere rastlıyoruz. Fahrüddin Şeyde'nin *Gül Envar, Kurdaş Kız; Sıddıkbay'ın Gül Perde, Gül Cemal, Kazahın Kızı; Horzay Tuyaklı'nın Gül Ramazan* adlı destanları meşhurdur. Fahrüddin ve Sıddıkbay sanatçılığı pek çok gence öğretmiştir. Aynı yüzyılın ikinci yarısında Kümi köyünden Karaev, *Akmoldır, Küler Zuvan, Bekmurza, Ant* destanlarının yazarıdır. XX. yüzyılın en tanınmış siması ise Karanogay'ın As Köyü'nde doğan Acı-Molla Nogman Oğlu'dur. *Gracdonlar Sagısı, Oktyabr, Yıravlar, Ötöbiyke, Nurgazi* adlı şarkıları tanınmıştır.

Modern Nogay edebiyatının doğuşu okulların açılıp okur yazarlık oranının artmasıyla başlar. 1926 yılında toplanan ilk Türkoloji kongresinde, Arap alfabesi yerine Latin alfabesine geçme kararı alınır. 1928 yılında Dcanibekov, Latin yazısı yardımıyla, Nogay alfabesini hazırlar. 1929'da ilk alfabe kitabını çıkarır. Kurmanaliev ve Karbaliev, Dcanibekov'un yardımı ile kendi yazdıkları şiir, makale ve denemeleri ihtiva eden ders kitapları yazarlar.

⁵ Sultanbekova, M. K. – Kurmangulova, Ş. A., *Nogay Literatürası*, 1977, s.77-91.

O günlerde hükümet, *Partinin Sanat ve Edebiyat Hakkında Politikası* adlı bir karar yayınladı. Bu kararda, Sovyet Cumhuriyetinde yeni doğup gelişen edebiyatlara önem verilmesi gerektiği vurgulanır. Partinin bahis konusu olan kararlarını başarılı bir şekilde gerçekleştirmek için *Proleter Yazarlar Derneği* kurulur. Bu derneğin bölgedeki yazarlara önderlik etmesi hedeflenir. Dernek uluslararası düzeydedir. İnkılabı destekleyen şairler neşrederler.

Moskova'da *Birlik Yazarlar Komitesi* kurulur. Aleksey Maksimoviç Gorki başkan seçilir. Savlay İttifak Komitesi yazarları kongre hazırlıklarına başladıkları günlerde bölgede Rus dilinde çıkan *Kızıl Şerkeş Gazetesi* şöyle yazmaktaydı: "*Çerkeslerin yazarlar teşikati dört dilde (Çerkes, Rus, Abaza, Nogay) almanak çıkarıyordu. Bu almanağa, Abukvot'un, Bulatkov'un, Babaevskiy'nin makaleleri, piyesleri, Gaşarkov'un Abdulcalilov'un şiirleri girmektedir. Bu almanak bölgenin kültürel gelişiminde etkili oldu.*"

Alınan bu kararlar büyüyen gelişen Nogay edebiyatına yardımcı olur. Nogay alfabesi hazırlandıktan sonra bölgede Nogay dilinde çıkan *Kızıl Şerkeş* (1928), *Kızıl Bayrak* (1931), Açıkulak bölgesinde *Kolhoz Pravdası* (1932) adlı gazeteleri, Nogay okuyucuları büyük bir sevinç ve onurla karşılar. Bu gazetelerde Kurmanaliev, Bulatkov, Kaybaliev, Abdulcalilov, Karasov, Kereytov, Kukoev, Kazakov ve Duatov'un şiirleri, makaleleri ve destanları yayınlanır.

Birlik Yazarlar Komitesi Kongresi'nde (1933) 52 Sovyet milletinin delegeleri ve diğer ülkelerin seçkin yazarları Sovyet edebiyatının, millet edebiyatı olarak çıkışını onaylarlar. Toplantıda Gorkiy bir rapor sunar. Bu toplantıda hangi temalara ağırlık verilmesi gerektiğini, kardeş halkların birbiriyle kültürel yönden yardımlaşmalarının lüzumunu vurgulayıp, Sovyet edebiyatının metodu hakkındaki soruları cevaplandırır.

Bu arada Nogay yazarları, kendi edebiyatlarını geliştirmek için sanat değeri olan kitaplar çıkarmaya başlarlar. Kurmanaliev'in *Babalar Üşin Zaman Yırları* (1931) adlı şiir kitabı, *Mektep Faydası* adlı tiyatro oyunu; Abdulcalilov'un *Murat Şaharda Ne Kördi* (1932); Bulatkov'un *Fatimat* (1932) adlı tiyatro oyunu, *Eski Yaşav* (1936) adlı hikaye kitabı; Karasov'un *Burın Balalardı Kim Okıtkan Em Kaytıp Okıtkan* (1933), *Balalar Dinge Karşı Küresediler* adlı makaleleri ayrı basım olarak çıkar. Nogay yazarları, kongre kararlarını başarıyla yerine getirmek için çalışırlar. Nogay edebiyatını geliştirmek için, öncelikle halkın aydınlatılması gereği üzerinde dururlar. Bu görevi Abdulhamid Şarşembieviç Dcanibekov üstlenir. Nogay dilinde tiyatro eserleri yazar ve onları sahneler.

Dcanibekov, 1905 yılından itibaren Nogayları'nın şifahî halk ürünlerini, masal, atasözü ve bilmecelelerini derler. O, halkın kültürel yönden gelişmesi için sürekli ilk adım atan yazar olmuştur. İlk alfabeyi hazırlayıp alfabe kitaplarını yazan odur. Edebi dilin kaidelerini çıkararak eğitimlik çalışmalarını yürütür. Bu arada öğretmen kadrolarını da yetiştirmeye başlar. 1929'da Nogay okuma kitapları ve Nogay gramerini yazar. 1938'de *Svad Orfagrafiçeskih Pravil* adlı gramer kitabını çıkarır. Bu eserden okullarda halen faydalanılmaktadır. 1932 yılında terminoloji sözlükleri çıkarır. Bu çalışmada Musa Kurmanaliev ve Zeid Kaybaliev de görev alır.

Nogay folkloruyla ilgili birikimi onun edebî çalışmalarına da yansır. 1918'de kaleme aldığı *Karagaş Nogay Toyı* adlı tiyatro oyunu, aynı yıl Astrahan kalesinin tiyatrosunda başarıyla sahnelenir. Eserde, yazar Nogayların yeni yaşama uymayan adetlerini eleştirir. Tanınmış Nogay türküsünden esinlenerek yazdığı *Karaydar Man Kızıl Gül* adlı başka bir tiyatro oyunu Kangılı (Kümi) Köyü'nde gösterilir. İlmî çalışmalarında büyük sıkıntılar çeken yazar, *Nogay Edebiyatının Denemeleri* adlı bir eser ve folklor hakkında pek çok makale neşreder. Çalışmalarından dolayı onuruna 1944'te *Otliçnik Narodnogo Prosvetseniya* adlı rozet verilir. Sovyet bakanının kararı ile adı Nogay şehrinin Terekli okulunun ortaokul bölümüne verilerek, okulun önüne heykeli dikilir.

Nogay edebiyatının tarihi, Zeit Abdulhalikoviç Kaybaliev'in adı ile başlar. Sovyet hakimiyetinden sonra okullarda öğretmenlik ve *Kolhoz Pravdası* adlı gazetede editörlük yapmıştır. Savaştan sonra okula geri dönüp, gençleri eğitmeye devam eder. İlk şiirini inkılaptan önce yazmıştır. Onun pek çok şiiri Nogay gazetelerinde yayınlanır. *Ömür Yerli Boldık* adlı şiirinde şair, kolhozun Nogay halkına hangi yenilikleri getirdiğini gösterir. Şiirlerinin teması çeşitlidir. *Edil Bol* adlı şiiri de, okumanın önemi ve okumaya imkan sağlayanlar hakkındadır. Yazdıklarının tamamını 1973 yılında *Şöllik Tavısı* adlı şiir kitabında toplar. O bu güne dek kaleminden düşürmeden edebiyatla uğraşanlardandır. Şiirleri *Lenin Yolu* ve *Kızıl Bayrak* gazetelerinde yayınlanmıştır.

Otuzlu yıllarda genç yazarlardan Raşid Kereytov, Magomed Kukoev, Ali Kazakov, Şaban Duatov gibi yazarların gazetelerde şiirleri, edebiyat ve kültür hakkında makaleleri çıkar. Kereytov'un şiirlerinde baş tema halklar arası dostluk ve kardeşliktir. *Kün Ortada Tah Ay* adlı şiirinde ise tarih temasını işler. Bunda şair Nogay, Abaza, Çerkes halklarının inkılaba kadar nasıl zahmet içinde yaşadıklarını anlatır. *Birinşi Dekabr*, *Ötkir Savıt* adlı şiirleri de vardır. Yeni doğup gelişen Sovyet-Nogay şiirine büyük yardımları dokunanlardan biri de M. Kukoev'dir. İlk şiirleri Nogay gaze-

KARADENİZ ARAŞTIRMALARI - 1

telerinde çıkar. 1937'de *Konstitutsiya*, 1938'de *Prizivnikler Tınşanız*, 1939'da *Oktyabr Erkinlik Berdi*, *Küz*, *Eki Süygen* adlı şiirlerinde Nogayların şifahî eserlerinden faydalanır.

Ali Kazakov sanata, şiir yazarak başlar. Bunun yanı sıra edebiyat eleştirileri, makaleler de yazar. *On Yetinşi Sentyabr* (1939), *En Yenilmes Armiya* (1940), *Kar Tübinnen Şeşeky* (1940) adlı şiirleri ve politik, ekonomik konular üzerine yazdığı yazılar gazetelerde yayınlanır. Şiirlerinde sıfatlar, tasvirler ve istiareler yer alır. S. Duatov'un şiirleri Açikulak şehrinde çıkan *Kolhoz Pravdası* gazetesinde yayınlanır. *Nogay Elinin Kelemlilerine* adlı şiirinde, şair Nogay yazarlarının yeni yaşam karşısındaki mücadelede karşılaştıkları güçlükleri anlatır. Genç yazar, halkı cehaletle mücadeleye çağırır.

Nogay edebiyatının bu asrın ilk yarısındaki temsilcilerinden biri de S. İ. Kapaev'dir. Makale ve hikayeleriyle dikkat çeken yazar köy okullarında öğretmenlik yapmıştır. Halkın zengin, türkü, masal, efsane ve atasözlerini babasından öğrenerek eserlerinde kullanır. Eserleri arasında *Danil Uyandı* (1958), *Tav Suvi* (1957), *Yürek Sırları* (1969) adlı şiir kitapları; *Ötüv* (1957), *Akşakarak Avılnda* (1963) adlı makale kitapları, *Eski Üydin Sonu* (1962), *Tolkının Tolu Tazasuv* (1964), *Tandır* (1967), *Yuvsan* (1968), *Kırhuv* adlı hikaye kitapları ve *Bekbolat* adlı romanı sayılabilir. Yazarın pek çok eseri Moskova'da Rusça olarak yayınlanmış, tenkitçiler ve okuyucular tarafından takdirle karşılanmıştır.

Modern Nogay edebiyatının önemli temsilcilerinden F. A. Abdulcalilov'un sanat hayatı gazetelerde küçük haberler ve çocuklar için yazdığı şiirlerle başlar. *Yenilgen Yavlar* (1930) adlı piyesi; *Köpti Körgen*, *Kobansuv* (1955) adlı şiir kitapları; *Asanday*, *Küşlilerdin Eli* adlı hikaye kitapları; *Katı Agın*, *Beş kamış Bereket* adlı romanları eserlerinden sadece bazılarıdır. Ayrıca yazar, Puşkin'in, Gogol'un, Turgenev'tin pek çok eserini Nogayca'ya çevirmiştir.

Bulatukov da Nogay edebiyatının esaslarını kuranlardan biridir. *Fatima* (1932) adlı piyesi Nogay köylerinin klüplerinde defalarca sergilenmiştir. Piyenin önsözünde, Nogay dilinin tam bir grameri, belirlenmiş bir imlası, üslup kuralları olmadığı için yazarların çok zahmet çektiklerinden bahseder.

Diğer XX. yüzyıl Nogay edip ve şairleri arasında Orazbaev, Murzabekov, Zalyandin, Bulunçakova, Bulutava, Abcuzeldüev ve Kurumov'da XX. yüzyıl Nogay edebiyatı daha çok Sovyet rejiminin propagandasını yapan ideolojik bir edebiyattır. Nogay halkının, rejimin temel ilkeleriyle çatışan gelenekleri aşağılanarak yerine rejimin hedeflerine uygun tip ve

karakterler oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu bakımdan Nogay halkının edebî kimliğini, estetik zevk ve tercihlerini şifahî edebiyatında aramak daha doğru olur kanaatindeyiz.

NOGAY HALK ŞAİRLERİ⁶

ŞAL-KİYİZ: Şal-Kiyiz Tilenşi Ulu 15. yy. şairlerindendir. Ertiş suyundan Tuna'ya kadar Nogay ülkesinin çoğunu görmüştür. Devrin ünlü beyi Temir'e şu dörtlülle duygularını dile getirmiştir.

Sen ipeksin
Ben yün ben
Sen sultansın
Ben kul ben.
Sen altınsın
Ben pul ben

Şal-Kiyiz uzun yıllar Kuzey Kafkasya'da Beştav boylarında yaşamıştır. Bu arada pek çok dağ halkının evlerinde misafir olmuştur. Bir gün şairin evine Kabartay misafirler geldiğinde şu dörtlüğü okumuştur.

Otağında benim, canlar oynamış
Kabartının ay gibi; yaşlısı da genci de
Kazanımda benim canlar kaynamış
Kabartının çarpan canı için

Şal-Kiyiz Nogay halkının 15. yy'daki hanı Temir'in komşu ülkeler ile ilişkilerini beğense de, halka eziyet veren iç politikasını makul görmemiştir. Dürüst şair, mirzaların ve Temir'in zalimlikleri hakkında yırlar söylemiştir. Şal-Kiyiz'in sözlerini namert kişiler hana iletip şairi Şah-Kala'dan (Stolitsa) kovdurdular. Son zamanlarında Şal-Kiyiz yazdığı şiirlerde Temir'in yüreğindeki öfkeyi, kini bir yana bırakarak onu halka ve bir halk şairi olan kendisine iyi niyet göstermeye çağırdı.

Dinle benim sözümü
Var gücünü deneme,
Pehlivanlar ile güreşme,
Gülünç olursun aleme.
Akılsız dosttan,
Akıllı düşmanlar artıktır.
Düşmanlarından bir sakın,
El içinde söyleşip,

⁶ Skaliyev, Aşim İmam, *Ösiet*, Mahaçkale, 1990, s.1-128' den özetlenerek alınmıştır.

KARADENİZ ARAŞTIRMALARI - I

Oynayıp-gülüp yürüyen,
Dostlarından bir sakın.
Yukarı bakıp ok atma,
Yakın düşer önüne.
Kötülere iyiyim de,
Gönlünü açıp sır söyleme.

EY TEMİR BİY TEMİR

Kır sahibi sen idin,
Yır sahibi ben idim,
Kırı yırdan ayırdın,
Ak geyik oldum, Çölüm yok,
Ak ördek oldum, gölüm yok,
Kobuz oldum sesi yok,
Kobuzsuz ülkenin günü yok.
Hayranlı oldu ah saz sesim,
Boranlı oldu ah yaz günüm,
Yurt arattı iftira ile.
Karanlıkta durmuş idim, tandır diyip,
Tan şolpana ben baktım, aydır diyip,
Denize girmiş idim, sığdır diyip,
Mirza kızını almış idim, zengindir diyip,
Kadehten bal içmiş idim, çaydır diyip,
Kısır kısrağı yıkmış idim, taydır diyip,
Nogayma yır çıkardım, paydır diyip.

ASAN KAYGILI: 15.yy sonlarında doğmuştur. Nogay ülkesinin Ullu Nogay, Kişi Nogay, Astarhan Hanlığı, Tümen, Yetisan ve Bucak bölgele-
rini dolaştı. Şiirlerinde insanlara daima iyilik düşünmelerini isteyen filo-
zofça düşüncelerini dile getirdi.

Başköşede oturan hakim,
Aş kadrini bilir mi?
Tahtta oturan padişah,
Baş kadrini bilir mi?
Kaygısı olmayan yaşlılar,
Genç kadrini bilir mi?
Yalnızlığı görmeyen,
Dost kadrini bilir mi?
Gölde yüzen alaca kaz,
Kır kadrini bilir mi?

Kırda yürüyen bildircin,
Göl kadrini bilir mi?
El içinde yamanlar,
Er kadrini bilir mi?
Başköşede oturan tok kişi,
Aş kadrini hiç bilmez,
Acıkıp yolda kalmasa,
Tahtta oturan padişah,
Baş kadrini hiç bilmez,
Sevdiğini düşman almasa,
Kaygısı olmayan yaşlılar,
Genç kadrini hiç bilmez.
Yaya yürüyüp kalmasa,
Yalnızlığı görmeyen,
Dost kadrini hiç bilmez,
Gölde yüzen alaca kaz,
Kır kadrini hiç bilmez,
Ülkeyi düşman basmasa,
Ensesinden vurmasa,
El dolaşıp görmeyen,
El kadrini hiç bilmez.

Asan Kaygılı'nın Aziz Yanıbek Han'a söylediği şiir şöyledir:

Yanıbek adlı sen idin
Yaşlılar ile denk idin,
Öz halkına önder oldun,
Yamanlar ile dost idin,
Kara yılan oldun sen,
Halkın kanını sordun sen,
Hazinelere doldun sen,
Kaygılara doldum ben,
Bakıp durup ne kıldın?
Kırında geyik yaylayan,
Suyunda balık oynayan,
Em suyunun boyunda,
Yüzümüzün nuru idin,
Yüreklerin başı idin,
Yayık'ı geniş kılmadın
Konup geldin dava var yere,
Yanıbek adlı hanımız,

KARADENİZ ARAŞTIRMALARI - 1

Nogaylıdır adımız,
Öğüt nasihatımızı almazsan,
Taşıp çıkar kanımız,
Ülkeyi ikiye böldürdün,
Düşmanları güldürdün,
Nogayımı dağıttın,
Yad ellerde yürütüp,
Özüne devran sürdürüp,
Edilim ile Yayıkta,
Ülke olacağız der idik,
Hangisi var bugünde,
Erenler içinde erişlip,
Karnına kılıç batırdın,
Aklı baştan aldırın,
Gönlü yaman kıldırın,
Günlerin günü gelende,
Asa bostan ele alıp,
Ak sakalın yele verip,
Göğsünde aziz duran canını,
Arka üstü düşüp verirsin.
Edil ile Yayıkın,
Birinde yazda yaylasan,
Birinde kışta kışlasan
Zahmetli gün gelende,
Yanıbek adlı hanımız,
Yaman yahşi ilerleyip,
Yalpak kılıç ele alıp,
Azizlenmiş Ata için,
Bağırıp duran ana için,
Yel gibi esen oğul için,
Ağlayarak giden kız için,
Feryat eden yurt için,
Yanıbek adlı hanımız,
Bunları senden sorarız.

DOSMAMBET AZAVLI: Dosmambet Azavlı 15.yy. başında Azav şehrinde doğup büyümüştür. 1600 yıllarında ölmüştür. Şiirlerinde kavgasız yaşam yanlısı olup, Azav'ı basan padişahlara seslenmiştir.

Aldığım benim Azav'da,
Ali Ağanın kızı idi,

Gerçek güzelin kendisi idi,
Ağarıp atan tandır diyip,
Tan yıldızı gündür diyip,
At oynatılan yoldur diyip,
Dolaşıp çıkan ak geyik,
O da bize maldır diyip,

.....
Azav Azav diyenim,
Padişah yurdu imiş,
Biz karşılaşmışız düşmanla,
Düşman değil,
Göz boyayan kart imiş,
Bulutsuz yağmurun yağdığını,
Bolatsız kılıcın kestiğini,
Ben gideli altı yıl,
Altı yılın içinde,
Esery-Kosay iki oğlum,
Azav'ı bilip büyüsün,
Bu yazının boyunda,
Benden özge
Başka yiğit var mıymış,
Kararmış kara gözden kan akıp,
Bugünkü gün ben özüm,
Öz elimi özüm kestim, ne edeyim.

KAZI TUVGAN SÜYİNŞİ OĞLU: 17.şairlerindendir. Babası Su-yinşi Seit Abdulla oğlu, Astarhan Nogaylarından olup, Edil'den Ko-ban'a kadar gezmiştir. Kazı Tuvgan küçüklüğünden beri Sultan Murat'ın elinde büyümüştür. Bir zamanlar, Cungar Hanı Koban'a akıncılık edip Koban Nogaylarından bir kısmını esir alıp zorla Edil Nogay-larının yanına gönderdi. Onların içinde SüyİNŞİ de vardı. Bu yüzden Kazı Tuvgan daima ata yurdum Ak Koban derdi. Kazı Tuvgan büyüüp yetiştiğinde Astarhan Nogaylarını Cungar baskısından kurtarmak için çok mücadele etti. Koban'a Kabartaylara, Don Kazaklarına varıp, Astarhan Nogaylarını Kafkas ve Rus halkları ile barıştırmaya uğraştı.

Yayık'ı aldı, Yem'i aldı,
Edil'i aldı Ten'i aldı,
Şimdi alınmamış ne kaldı?
İnsanların elinden,
Uçup duran kuşu aldı,

KARADENİZ ARAŞTIRMALARI - I

Şimdi alınmamış ne kaldı?
Kara duvan
Masak adlı yeri aldı.
Şimdi alınmamış ne kaldı?
Çayına salınan yağı aldı,
Çalkayıp içtiği tuzu aldı,
Şimdi alınmamış ne kaldı?

.....
Yem'i alsa Yayık var,
Yayık'ı alsa Edil var,
Edil'i alsa Koban var,
Koban'da ayrı kuyruk saban var,
Koban'da çeşit çeşit çayır var.
Çayır dolu Nogay var.

SARKINBAY KIRIMLI: 18. yy'da Kırım Nogayları ile ilişkileri geliştirmeye çalıştı. Türklerin yaşam şekillerini çok iyi tanır ve bilirdi. Tüm halklar ile dost olunmasını istedi.

DÜŞMANLAR ALTINA SATILDI
Bey, mirza düşmanlar, altına satılıp,
Kırımlı Nogayım, ayağa basılıp,
Nogaylı Kobana, Avlaklı Kumana,
Doğduğum yer zenginliğini,
Düşmanlara satmayız
Koban ile Kuman'dan
Göçeriz Kaf dağa,
Gayretli Nogaya yiğitleri yığarız,
Kan koyup doğrayıp düşmanı kırarız.

ELBURGAN NAYMAN ULI: 17. yy sonunda Elburgan köyünde doğmuştur. 18. yy'da köyüne bulaşıcı hastalık gelmiş, köyün insanları kırılıp, kalanları da bırakıp kaçmışlardır. Terk edilen Elburgan köyüne Abazalar gelip oturmuştur. Eski Elburgan köyü, Abaza köyü olur. Elburgan Nayman Ulı'nın anası Midabey Abaza Kızı'dır. O zamanda Koban Nogayları, Besleney, Ebezek, Midabey, Kabartı, Karaşay, Abaza halkları kız alıp kız vermişlerdir. Böylelikle Elburgan, önce Elburgan köyünün okulunu bitirdi; sonra Bataga adlı Nogay köyündeki medresede ve Astarhan'da okudu. Bir Abaza kızıyla evlenip çok yıllarını Abazya'da geçirdi. Abazya'dan Koban'a geri dönüp geldikten sonra Koban Nogayları arasında yaşamış, Astarhan'da ölmüştür. O pek çok şiirin yazarıdır.

Kendisini Nogay halkının aydınlanmasına adanmış, Nogay dilini çok sevmiş ve halkın anlayacağı seviyede kullanmıştır.

BEKMIRZA: Bekmırza adlı fakir yiğit, Koban'da bir kızı sever. Kız da genci sever. Fakat Kasım adlı zenginin oğlu kızı zorla kaçıtır. Bekmırza onu arar durur. Bir gün yolda Kasım'ın adamları Bekmırza'yı öldürür. Bekmırza'nın kardeşi yanında şöyle bağıtır:

Ben ağlamam kırdan gelen mal için,
Ele giden yıldı için,
Yere çöken devé,
Yanan ateşe düşüren
Ateşimi göğé çıkaran,
Bu dünyada ne yanlışım oldu şimdi,
Bir yanlışım şu idi,
Kasım zengininin
Mağrur doğmuş oğlundan,
Gönül sevmiş kızını
Yoldan çevirip almışsın,
Baban ile anana
Kaygı saldın Bekmırzam.
Güçlü yüzlü, düz yüzlü,
Arslan kuvvetli, nur yüzlü,
Kahraman idin Bekmırzam.
Bekmırzam benim öldüğüm gün,
El zenginlerinin güldüğü gün.

SIDIKBAY ALHAYDAR: 1811' de doğup, 1876'da Astarhan'da ölmüştür. Astarhan'da yaşayan tanınmış Nogay halk şairi Fahrudin Abuşahman'ın oğlu olup yılları ile ünlüdür. Sıdıkbay Alhaydar Genç Gözel ve Gül Firdevs adlı destanların yazarıdır. Sıdıkbay'ın eserlerinin çoğu, halkın anlayamayacağı ağır dille yazılmıştır. Ancak halkın anlayacağı dilde yazılmış eserleri de vardır.

Genç güzel söyler orada
Sal kulak dinlesene
Bu derdime bir çare,
Ay rahmet selam sana,
Bildirme sen düşmana
Sen söyle Çerkez oğlan,
Gelirdin bize her daim,

KARADENİZ ARAŞTIRMALARI - 1

Gene de böyle koyma,
Taze güzel yır kime çıkmış,
Diyip ben ondan sorayım,
Bende günah yok değil.

ORAZ AYTMAMBET OĞLU: Karanogay'da doğup, 1900'lü yıllarda ölmüştür. Kumlık çölünde yaşayan çiftçilikle yaşayan Nogaylara çekirge hakkında türküler yazmıştır.

ÇEKİRGE TÜRKÜSÜ

Hoş geldin çekirgem,
Safa geldin çekirgem,
Buyur kulluk, söyle sözün,
Niye geldin çekirgem?
Kanadın aç ki göreyim
Kanadın çift, boynun boş
Sen değilsin bize dost
Kanadında hatun var
Azap adlı atın var.
Başın bakır kazan gibi
Gözün kör sazan gibi
Dudağın var da dilin yok
Ağzın var da dişin yok
Bedenin yok kabın yok.
Adem sever işin yok

RAKI

Kıl ağız damgası,
İlk başlayıp içende,
Düşmez içine hevesi,
İkinci kadehi içende,
Bir parça gönül hoşluğu,
Üçüncü kadehi içende,
Yiğit'in merdanesi,
Dördüncü kadehi içende,
Kutluyordu balası,
Beşinci kadehi içende,
Adem olmaz yoldaşı,
Altıncı kadehi içende,
Dokuzuncu kadehi içende,

Şeytan olur yoldaşı,
Alçak gider başı,
Ağzından her şey çıkıp,
Çıkar ardından nicesi
Allahım Müslümana
Gösterme hiç bu sonu,
Naymanın üç yiğidi,
Birinden biri kalmazdı,
Dinleseniz bu sözü,
Bu yırları çıkaran,
Aymambet Edil Orazdı.

ABDUL-HALIK ABDUL RAŞİT ULI: Karanogay'da 1858'de doğup, 1913'de ölmüştür. Arapça bilir, tanınmış halk şairlerindedir. Pek çok şiiri ve destanları vardır. Eserlerinde ana tema halkın yaşamıdır. Kurt Türküsü en meşhur kitabıdır.

And içip böyle ah edip
Hiç avare sen olma
Andın yeter başına
Ey can Ağam, can Ağam
Şimdi senin ardından
Eğer yürüsem yanından
Yalnızcana balam var.
Ve hayırın görmeyeyim
Balanda onma, sen de onma
Balan ölüp mahrum ol
Bu arada kurt söyledi
Ant edip, böyle karganıp
Kılıç senden baş benden
Geçirir olsan sen bana
Bu tarafta durmayım
Yol göster ki sen bana

ARSLAN ŞABAN ULI: 1858'de Açikulak'da doğdu. Annesi Astarhan Nogaylıdır. Pek çok şiir ve destanın yazarıdır. Fakir bir ailenin çocuğu olan Arslan şiirlerinde zenginlerin zalimliğini dile getirir. Arslan Kanlı köyünde 1912 yılında ölmüştür. Küler Zuvan ilk şiir kitabıdır.

KÜLER ZUVAN
Ulu Cuma gününde,
Gezip döndüm Kanlıdan,

KARADENİZ ARAŞTIRMALARI - 1

İkinci kez yolum düřtü,
Beş tepeli kasabadan,
Yürüyerek geldim gafilden,
Nerde varsa fakir can,
řu orada vakitte
Rus geldi bir oğlan
Oğlan bana çekti kılıç
Yürü eve diyip o zaman
Dedim yoldan kalmayayım,
Öyle baktı bir zaman,
Yine de bırakmadı,
Öfkelenip yır söyledim,
İřtiniz oturup,
Küler Zuvan karşımda,
Düşünür bir şey edip
Bir gün gönlüm razılandı,
Nazar saldım yare karşı,
Oturdu güneře bakıp,
Pencereyi vurup ses verdim,
Oturdu sırtını dönüp,
Bir iltifat etmedi,
Bir az zaman geçince
Yine vardım önüne,
Garip gönlümü yere serip,
Ben geldiđimde erken idi,
Tan attı ay battı,
Beni böyle koydun yar.

AKMOLDIR

Akmoldır kalem kařtan
Ayırmasın Allah'ım,
Aşığım candan dosttan.
Başımda biten saçtan,
Çoktur benim düşmanlarım,
Piřman olursun Akmoldır,
Ayrılırsan benim gibi gençten,
Akmoldırın tarifini,
Yazıp aldım hat ile,
Akmoldır senden ayrılısam,
İçim dolar dert ile

Neden gördüm seni ben,
Düşümden hiç gitmezsın.
Göz yaşım dökülüp,
Öle yazdım yıkılıp.

FAHRUDDİN ABUŞAHMAN ULİ: En ünlü destanı Karaydar ile Kızıl Gül'dür. Bir Nogay beyinin Kızıl Gül adlı bir kızı vardı. Bu beyin işçisinin Karaydar adlı öksüz bir oğlu vardı. Büyüdüklerinde birbirlerini severler. Fakat babası yanında çalışan fakir işçiye kızını vermez. Karaydar Kazak şehrine gidip para biriktirecek, sevdiği kızı basından isteyecekti.

KIZIL GÜL:

Kara yeré kar yağsa
Kara bağrım saz olur
Hoca Aştarhan güzeller
Söylemeye naz olur
Kakülleri kesilip
Çıplak selvi kız olur
Yoktur Hoca Aştarhanda
Benim gibi güzel az olur
Al yiyrenin altında
Oraya buraya gezersin
Öfken ile kaşını
Döküp benden kaçarsın
Güzel ile kötüyü
Oraya varsan sezersin
Al yiyreni oynatıp
Eskisi gibi koşamazsın
Yoktur Hoca Aştarhanda
Benim gibi güzel bulamazsın
Kuyruğu kız saçı gibi
Al yiyren gibi kabiliyetli at
Olmaz Hoca Aştarhanda
Benim gibi güzel zat
Karadır benim kaşlarım
Ak kağıda yazılan mektup
Önceden kalmış gibi
Bu söylediğim hakikat
At öldürüp bulmazsın
Can Karaydar benim gibi zat

KARADENİZ ARAŞTIRMALARI - 1

KARAYDAR:

Sen bir yalan yarımısın
Kızıl,- Gül senden fayda yok
Ben bir güzel ararım
Gözüm düşen güzeli
Dünya verip alırım
Güzel sevsem ben orda
Mekan tutup kalırım.

KIZIL-GÜL:

Kasivetim kazan gibi
Kaygım ev gibi dağ olur
Karaydar senden ayrılısam
Tümü bana düşman olur
Karşı önünde tutup
Kaybol git gözümden
Can Karaydar aşığım
Alıp git kendini ben(den)
Ömrüm geçer Karaydar
Bir haberin bilince
Karşımdan çıkıp git
Kara bağrım dilenci
Kara giyip otursam
Oynayınca, gülünce
Ümit kesmem Karaydar
Bu dünyada ölünce
Belki beni yar sever

BAYMIRZA MANAP OĞLU: Karanogay'da Kögelli köyünde 1888'-de doğmuş, 1918'de 30 yaşında ölmüştür. Şair küçüklükten beri okumaya ve şiir söylemeye çok düşküdü. Kısacık ömründe pek çok destan ve kahramanlık türküleri söyledi. Tanınmış şair Baymırza, halkının tarihini çok iyi biliyordu. Eserlerinde Nogay halkını okumaya ve bilime davet etti

MASLAGAT

Karanogay elinde,
Pek çok hüner dilinde
Manap oğlu Baymırza,
Atalardan kalan eski söz,
Namerdin ışığı hiç yanmaz

Dostuna namert hiç olmaz,
Düşman ile dost, dost olmaz,
Sır alandan boş olmaz,
Kati yürek ahmak baş,
Vaazdan pay almaz, cimrilik ile
Düşmana olan zahmete,
Kötü yürek hiç doymaz,
Yalan değil yazdıklarım,
Yüreğiniz diliniz,
Bir niyette olsun,
Uzak yakın diyip ayırmadan
Zengin fakir diyip,
İki yüzlülük yaramaz,
Bal gibi olsun aranız,
Şeytan salar düşmanlık,
Yakın dostunu düşman görsen,
Bir gün gelir pişmanlık,
Eski sözler tümü bal,
Hafızanda sakla ibret al,
Yamanlık bizim ele yaramaz,
Yahşı sanılan yamanın,
Söylediklerine bakılmaz,
Dosta gelen zahmete,
Namuslu yiğit svinmez,
Yalnızı düşmanlar pek sever,
Bölüneni kurt yer,
Cömertlik ile mal gitmez.
Namertlik ile mal gelmez.

ECİ MOLLA NOGMAN ULİ: Karanogay'ın en tanınmış şairi. 1884'te As köyünde doğmuştur. Eci Molla, Karanogayların eski sıkıntılı yaşamı hakkında pek çok şiir ve destan yazmıştır. 1930'da Sovyet devriminde öldürülmüştür.

TÜRKÜ

Kızıp da dünya işine
Ömrümüzü zayi ettik.
Çıkarıp yırı çok yazıp,
Dileyene yır verdik
Özümüze pay ettik.

KARADENİZ ARAŞTIRMALARI - 1

Her zaman düğün olup,
Yırav adlı kademsiz
Bol yaşam görmezdi.
Fakirlik ile yalnızlık
Yıravların elinde.

20. YY NOGAY EDİP VE ŞAİRLERİ⁷

SÜYUV İMAMALİEVİÇ KAPAEV: Tanınmış Nogay yazarlarından biri. Edebiyata 1950'li yıllarda girdi. İlim sahibi, zeki yazar edebiyatta kendi üslubunu buldu. Nogay edebiyatına pek çok katkılarda bulundu. Makale tarzı ve hikaye Nogay edebiyatına onunla birlikte geldi. Kapaev 1927'de Karaçay-Çerkes özerk bölgesinde Adıge Hablın Erkin Yurt köyünde doğdu. Çerkesk Öğretmen Enstitüsü'nü, daha sonra Stavrapol Pedagoji Enstitüsünü bitirdi. 1948'de köy okulunda, öğretmen olarak çalışmaya başladı. 1954'ten itibaren gazetecilik yaptı. İlk bölgesel gazetesinin editörlüğünü yaptı. Daha sonra bölgesel Nogay gazetesinin editörü oldu. Kapaev, yazmaya henüz genç iken, okul sıralarında başladı. İlk şiirini, yılın en güzel mevsimi olan ilkbahar için yazdı. Bu yıllara kadar, edebiyat ve edebiyat çalışmalarıyla sınırlı bir münasebeti vardı.

Artık, Nogay yazarları arasında tanınmış bir yeri vardır. Kullandığı temaların güzelliği ve zenginliği ile tanınır. Nazımında, yazar kendi yolu, üslubu ve söyleyişi ile yazıyordu. Onun her bir şiirinde, her bir makalesinde, derin bir düşünce, ustalık görünür. O, az söz ile, çok açık, akılda kalan betimlemeler verdi. Yaşamın çok çeşitli görüntülerinden, gereklilerini alıp ayırdı. Onun, keskin şairane bir bakışı ve duyguları vardır.

Yazarın babası çiftçi olsa da, kara toprağı kendi kültür değerlerinin bulunduğu bir hazine olarak görmekteydi. Bu yüzden, halkın zengin türkülerini, masal, efsane ve atasözlerini iyi biliyor ve söylüyordu. Bildiklerini oğluna çocukluktan itibaren söyleyip, öğretti. İşte bunun için Kapaev de bu halk söyleyişlerine dayanarak onu kendi eserlerinin gerekli yerlerinde kullandı. Onun eserlerinde, hüner, sevimlilik, gösteriş ve derin bir anlam vardır. O, halkın zengin söyleyişlerini, atasözlerini topladı, öğrendi ve öğretti. Başkaları da onları sevmeye başlayıp, değerini takdir etti. "Danıl Uyandı" (1958), "Tav suvu" (1957) (Rusça), "Yürek Sırları"

⁷ M.K.Sultanbekova-Ş.A:Kurmangulova, *Nogay Literatürası* (Çerkesk 1977) adlı eserlerden alınıp Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Daha fazla bilgi için bkz. Nesrin Güllüdağ, XX. Yüzyıl Nogay Edip ve Şairleri, Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak. Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 1997, s.294-301

(1969) adlı şiir kitapları, “Ötüş” (1957), “Akşokırak Avılında” (1963) adlı makale kitapları, “Eski Üyün Sonu” (1962), “Tolkınınğ Tolu, Tazasuv” (1964), “Tandır” (1967), “Tuvsan” (1968), “Kırluv” (1974), “Erđing Yıluvi” (1976) adlı hikayeleri ve “Bekbolat” adlı romanı vardır. Eserleri Rus ve Nogay dillerinde basılmıştır.

FAZIL APASOVİÇ ABDULCALILOV: Abdulcalilov adı, edebiyat otoriteleri arasına roman tarzı ile girdi. O, Nogay edebiyatının esaslarını koyanlardan biridir. Abdulcalilov 1913’de Mineralovodskiy bölgesinin, Kanlı (Kümi) köyünde, fakir bir çiftçi ailesinde doğdu. Babası Apas, 1920’de Orak köyüne göçtü. 15-16 yaşına gelen genç Fazıl köy okulunu bitirip, Batalpaşa’ya (Büyük Kazak Köyü) pedagoji okumaya gitti. Bitirdikten sonra gazetecilik yapmaya başladı. O güne kadar edebiyat ile sınırlı olan ilişkisi artmaya başladı. Onun sanat hayatı, gazete sayfalarında küçük haberler ve çocuklar için yazdığı şiirler ile başladı. 1930’lu yıllarda yazarın “Enilgen Yavlar” adlı piyesi çıktı. Sanattaki ustalığını geliştirip, Nogay diline A. C. Puşkin’in, H. B. Gogol’un, İ. C. Turgenev’in eserlerini çevirme işine çok büyük yardımları dokundu.

Tematik bakımdan zenginlik, dil bakımından maharet, sanatta ustalık, Abdulcalilov’un sanatının seviyesini ilerletti. Abdulcalilov, gücünü çok çeşitli tarzlarda denedi. 1955 yılında “Köpti Körgen, Kabansuv” adlı şiir kitabı çıktı. Yaşamı derinlemesine anlaması, şiirin lirizmi, temasının zenginliği ile dikkat çekti. Onun şiirinde ülke ve millet sevgisi, rahat yaşam için mücadele ve çalışma teması gösterilir. Abdulcalilov’un “Büyük Atalık Savaşı”ndan sonraki yıllardaki sanatsal yönünü A. Skaliev şöyle verir: *“Sovyet egemenliği kurulduğundan beri Nogay yazarlarının yazdığı altmış nesir kitabının, yirmiyeye yakını o yazdı. Edebiyattaki yirmi beş hikayenin, onunu o yazdı. Dört romanın ikisini o yazdı. Nesir ağacının, iki kalın dalının birisi onun nesirleridir.”*

Yaşamı derinlemesine inceleyen yazar, eserlerinde, halk yaşamını çeşitli yönlerinden irdeleyip, zamana göre çözülmesi gerekli olan problemleri önem sırasına göre çözmeye çalıştı. Onun eserleri, Nogay-ların yaşamına, tarihine ışık tuttu. Halkın önceki yaşamını, onların gördüğü zahmetleri, duygularını yazarın “Asanday” adlı hikayesinde ve “Kön” adlı makalesinde görebiliriz.

Savaş yılları, ilk kolhozların kuruluşu, sosyalist kuruluşlar “Katı Agın” ve “Bes Kamışı-Bereket” adlı romanlarında dile getirildi. Büyük Atalık Savaşı temasına, yazar “Küşlilerdin Eeli” ve “Atadın Ulu” adlı hikayelerde değindi. Eski zamanın insanları, onların yaşamları “Nesip Erde Yat-

KARADENİZ ARAŞTIRMALARI - I

laydı”, “Erüv Nişan”, “Yarbasta Bir Avılda”, “Yollar, Yollar” adlı eserlerinde ele alındı. “Kuba Şan” adlı hikayede ahlaki-epik problemleri çözdü. Nesir alanında oldukça başarılıdır.

Yazarın önemli çalışmaları, hükümet tarafından “Znak Poçeta” nişanı ile taltif edilmiştir. Yazar, 1974 yılında öldü.

HASAN ŞAHİMOVİÇ BULATUKOV: 1907’de, Kızıl-Yurt köyünde fakir bir çiftçi ailesinde doğdu. Bulatukov, Nogay edebiyatının esaslarını kuranlardan birisi oldu. Yazarlık işine şiirler yazarak başladı. Şiirleri “Kızıl Çerkes” adlı Nogay gazetesinde yayınlandı. Çerkesk Kala’da okula gitti. 1930’da Şerkeş bölge komitesinde çalıştı. 1932-1937 yılları arasında bu komitenin sekreteri olarak görev yaptı. 1934’te Sovyetler Birliği Yazarları üyeliğine alındı.

İlk eseri, 1932 yılında yazdığı “Fatima” adlı piyestir. Bulatukov, piyesin ön sözünde Nogay dilinin tam bir grameri, belirlenmiş bir imlasi, üslup kuralları olmadığından çok zahmet çekerek yazdığını söyler. Piyeste; geçmişteki alışkanlıklara karşı çıkılıp, bunlarla alay edildi. Büyük Yilnişikti’nin, bir köyünde yaşayan bir şahıs tasvir edilmiştir. Piyes, Nogay köylerinin klüplerinde, Nogay gençleri tarafından ilgiyle izlendi. Nogay halkı kendi dilindeki bu piyesi coşkuyla karşıladı. Piyesin yazıldığı yıllar, Nogay köylerinde ilk olarak kolhozların kurulduğu yıla tekabül eder. Kadınların, evvelki zamandaki faydasız, gereksiz adetlerden kurtarılması gibi son yılların en gerekli temaları kullanılmıştır.

Yazar Fatma’yı, tamamen eski adetler ile yaşayan orta halli olan İsmail’in evinde gösterir. Genç kızın, onlara karşı çıkışı anlatılır. Problemi çözmek için yazar baş kahramanlar olarak gösterilen Fatma’ya, Mustafa’ya, Hamit’e karşı Bekir’i, Hacid’i, İsmail’i, Alimed’i, Aysat’i çıkartmıştır.

ABDULHAMİD ŞARŞEMBİEVİÇ DCANİBEKOV: Nogayların tarihine, Nogay aydınlatıcısı, Nogay-Sovyet yazılı eserlerinin kurucusu olarak girdi. Dcanibekov fakir Nogay ülkesinde 1879 yılının 18 Mart’ında doğdu. Çocukluk çağından itibaren Nogay halkının karanlık ve adaletsizlikler içinde yaşadığını gördü. Bu durum halkını daha çok sevmesine ve onların aydınlığı için mücadele etmesine sebep oldu.

Dcanibekov okumaya Müslüman okulunda başladı. Ancak millet kültürünü kurtarabilmek için Rus dilini de öğrenmesi gerektiğine inanıp, Rusça öğrendi. O günlerden, yaşamının son günlerine kadar öğretmenlik yaptı. Nogay halkının arasında okuma-yazma bilenler günden güne fazla-

laştı. Ekim Devrimi'nden sonra Dcanibakov'un fikirlerini yaşama uygulamak için yol açıldı. Onun eğitim bilimciliği, edebiyatçılığıyla bir ilim seferberliği hareketi başladı. Bu hareket Astarhan Nogayları arasında başlayıp, Dağıstan, Açıkulak ve Koban Nogayları arasında devam etti. Yazar sürekli dolaşarak Nogay halkının şarkılarını, atasözlerini, bilmecelelerini, masallarını "Söz Kaznası" adlı dört ciltlik eserde topladı. 1930-1933 yılları arasında Dağıstan yayınevi, Nogay şubesinin editörlüğünü yaptı. Yalnız öğretmenlik ve folklor ürünleri toplayıcılığı yapmayıp, edebiyat işlerini de yürüttü. Yazdığı "Nogay Toyı" adlı piyesin "Satlık Mızralar" adlı sahneye koyduğu eser, Nogaylar arasında iyi bilinir. 1927-1928 yıllarına kadar, Nogay okullarında kendi dillerinde kitapları yoktu. Dcanibekov, alfabe kitabı hazırladı. Nogay çocuklarının okullarda, kendi dillerinde okumaya başlamalarına sebep oldu. Nogay dilinin gramerinin yokluğu da yazarı derin düşündürüyordu. Daha sonra Nogay dilinin gramerini önce 1. ve 4., sonra 5. ve 7. sınıflara hazırladı. 1938 yılında Kurmanaliev ile beraber Latin grafisini (yazısını) Rus yazısına geçirdi.

Dcanibekov zamanını gündüz çocuklara veriyor, gece ise köyün insanları çevresinde toplanıp oturuyorlardı. Dcanibekov onlara harfleri tanıttı. Onlar ise, Dcanibekov'un anlattıklarını adeta yüreklerinde saklıyorlardı. Aynı yıllarda Koban Nogaylarının aralarında okuma yazma bilmeyenleri yok etmek için büyük gayretler gösterdi. 1926 yılında Tüm Birlik Türkoloji Kongresinin çalışmalarına katıldı. Bu kongrede tanınmış Türkologlar ile tanışma imkanı buldu. Nogay halkının yaşamı hakkında onlara çok şeyler anlattı. Dağıstan'ın Bilim ve Araştırma Enstitüsü'nün düzenlediği etnografya araştırmaları için Karanogay'a gitti. Burada, Nogaylar hakkında çok şeyler yazdı ve bu araştırmanın çalışmalarına büyük yardımları dokundu.

1927'li yıllarda Nogay öğretmenlerinin bölgesel metotlarını birleşimini kurdu. Böylece birleşen öğretmenler ilmi yaymak, halk arasındaki okuma-yazma bilmeyenleri yok etmek için çalıştılar. Köylerde, aktan karayı ayırt edemeyen insanlara ilmin, okumanın faydasını anlattılar. İlim sahibi olan insanın, rahatça bir yaşama kolayca ulaşabileceğini kavrattılar. O yalnız halk eğiticisi ve halk folklorünü boş yere yığan bir insan değildi. İlimi ve edebi çalışmalara da zaman buldu. "Satlık Mızralar" adlı sahneye koyduğu eseri, bir kaç köyün kulübünde başarı ile sergilendi. Bu eserde yazar, Koban Nogaylarının toprak köleliğini, yoksulluk içinde yaşadıklarını gösterir. Bu yıllarda ilk Nogay sözlüğünü hazırladı. "Kara Nogaylar" adlı etnografik bir eser yazdı. Dcanibekov ömrünü ve ilmini, yaşamı karanlıkta geçen Nogay halkını aydınlığa çıkarmaya çalışıp, onlara adeta kendisini adamıştır.

KARADENİZ ARAŞTIRMALARI - 1

MUSA KURMANALİEVİÇ KURMAN ALİEV: “Bizde Baa Er Kişi”, “Yas Toban”, “Ana”, “Bulıtlar Şaşıldı”, “Bolat Uh Betirbek”, Yuregimizdin İşinde”, “Savıskan Em Arslan”.

KRUPTURSUN BAŞIEVİÇ ZALYANDİN: Birinşi Barazna”, “Alı Yasıl Şölim Sen”, “Temirşi”, “Nesip Yıldızı”, “Yurek Aytar”, “Menim Baktım”, “Anadınğ Yalgızı”, “Kün Görmegen Kün Körse”, “Abceyipli Savkat”.

A. K. MURZABEKOV: “Kavkaz”, “Menim Sözim”, “Maktav Kullıkka”, “Balahonovan Kabırında”.

T. A. KUPETOVA: “Koban Boylarım”, “Sol Nesip”, “Kaydan Mutayım”, “Anama”, “Evelgiden Bir Habar”, “Avılım”.

M. R. KURUMOV: “Kıyışık Yol”, “Yiğerli Kız”.

C. Y. ABCUZELDUEV: “Sen Şöllüğim”, “Şolban”, “Halk Yuregi”, “Urlangan Süyuv”.

M. İ. AYBEKUCEV: “Sen Bolmasan, Tuvgan El”, “Ömir Batpas Künsing Sen”, “Tuvra Yol Man”

K. TEMİR BULATOVA: “Ata Yurtın”, “Küzim”.

B. KULUNÇAKOVA: “Kazbek”

KAYNAKLAR

Akiner, Shirin, *İslamic Peoples of The Soviet Union*, London, 1985.

Başlangıçtan Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri, İstanbul 1986, C. III.

Caferoğlu, Ahmet, *Türk Kavimleri*, İstanbul 1988.

C0102 n12, 1990 *Po Dannım Gockomstata CCCP*

Çağatay, Saadet, “Nogaylar ve Dilleri”, *Türk Lehçeleri ve Örnekleri*, Ankara 1992.

Ercilasun, Ahmet Bican, *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*, Ankara 1993.

Gömeç, Saadettin, *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*, Ankara 1999.

N. GÜLLÜDAĞ – M. ŞENEL: NOGAY EDEBİYATI

- Güllüdağ, Nesrin, "XX. Yüzyıl Nogay Edip ve Şairleri", *Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak. Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 1997, s.294-301.
- Kurat, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917' ye Kadar*, Ankara 1993.
- Özergin, Kemal, "Çağdaş Türk Dünyasında Nogaylar", *Mili Eğitim Kültür*, C.VII, Ocak 1985.
- Skaliev, Aşim İmam, *Ösiet*, Mahaçkale, 1990.
- Sultanbekova, M. K., *Tuvgan El Literaturası*, Çerkessk, 1977.
- Sultanbekova, M. K. – Kurmangulova, Ş. A., *Nogay Literaturası*, Çerkessk, 1977.
- Yiğit, Ali, *Türk Ülkeleri ve Türklerin Yaşadıkları Bölgelerin Coğrafyası*, Elazığ 2000.